

УДК 373.3.015.31-027.522:316.42(477:494)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/44-1-35>

Тетяна ВАСЮТИНА,
orcid.org/0000-0003-0253-1932
кандидат педагогічних наук, доцент,
професор кафедри педагогіки та методики початкового навчання
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
(Київ, Україна) t.m.vasyutina@npu.edu.ua

Тетяна КОВАЛЬ,
orcid.org/0000-0003-1560-4811
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки та методики початкового навчання
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
(Київ, Україна) t.v.koval@npu.edu.ua

Оксана ТАРАСЕНКО,
orcid.org/0000-0002-7672-676X
студентка IV курсу педагогічного факультету
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
(Київ, Україна) 18fpp.o.tarasenko@std.npu.edu.ua

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ГРУПОВОЇ РОБОТИ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЗАСОБОМ ІНСТРУМЕНТАРІЮ ШВЕЙЦАРСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ПРОЄКТУ DOCCU – РОЗВИТОК ГРОМАДЯНСЬКИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ В УКРАЇНІ

У статті окреслено особливості використання практичних матеріалів європейських партнерів із питань розвитку демократичного громадянства під час вивчення інтегрованого курсу у початковій школі. Доведено важливість урізноманітнення змісту, форм та засобів навчання молодших школярів матеріалами з проєкту DOCCU, які сприятимуть формуванню в них ключових та предметних компетентностей і наскрізних умінь. Охарактеризовано групову роботу як провідну форму організації навчальної роботи учнів та на конкретних прикладах показано важливість її застосування у поєднанні з інструментарієм проєкту DOCCU, який ми розуміємо як зміст уроків, що мають чітку спрямованість на громадянську освіту та методичні рекомендації до їх використання в освітньому процесі.

У статті висвітлено переваги застосування групової роботи у гетерогенних групах в роботі з учнями 2-го класу, у процесі якої вони оволодівають навичками самостійної діяльності, займають позицію дослідника, стають рівноправними учасниками освітнього процесу. Зважаючи на вік учнів, під час об'єднання їх у групи важливо враховувати їх психологічну сумісність, уподобання, потенційні можливості для досягнення результату.

Авторами пропонуються методичні ідеї для організації групової роботи із другокласниками на прикладі інтегрованого курсу «Я досліджую світ». Встановлено, що вправи, які пропонує проєкт DOCCU («Європейці різні та рівноправні», «Мої особисті символи», «Усі різні, усі рівноправні», «Перегони на повітряних кулях», «Відмінності» та інші), мають широкі дидактичні можливості для формування в учнів окремих складових частин громадянської компетентності, таких як: відкритість до культурної інакшості, толерантність, навички співпрацювати, слухати і спостерігати. Формування цих якостей ефективніше завдяки чіткому змісту та методичним рекомендаціям до вправ, які спрямовані на груповий аналіз отриманої інформації, всебічну взаємодію та дискусію між собою. Посилюють ефект від виконання вправ використання таких допоміжних методів і прийомів, як: робота з ілюстраціями та в зошитах із друкованою основою, словесні методи (пояснення та бесіда), метод «Мікрофон» тощо.

Ключові слова: початкова школа, групова робота, DOCCU, «Я досліджую світ».

Tetiana VASIUTINA,*orcid.org/0000-0003-0253-1932**Candidate of Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor,
Professor at the Department of Pedagogy and Methodology of Primary Education
National Pedagogical Drahomanov University
(Kyiv, Ukraine) t.m.vasyutina@npu.edu.ua***Tetiana KOVAL,***orcid.org/0000-0003-1560-4811**Candidate of Pedagogical Sciences (PhD),
Associate Professor at the Department of Pedagogy and Methodology of Primary Education
National Pedagogical Drahomanov University
(Kyiv, Ukraine) t.v.koval@npu.edu.ua***Oksana TARASENKO,***orcid.org/0000-0002-7672-676X**Bachelor's Student at the Faculty of Education
National Pedagogical Dragomanov University
(Kyiv, Ukraine) 18fpp.o.tarasenko@std.npu.edu.ua*

FEATURES OF THE GROUP WORK ORGANIZATION OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS BY THE TOOLS OF THE SWISS-UKRAINIAN PROJECT DOCCU – THE CIVIC COMPETENCES DEVELOPMENT IN UKRAINE

The article outlines the features of using practical materials of European partners on the development of the democratic citizenship during the study of the integrated course in primary school. It is proved the importance of diversifying the content, forms and means of teaching of primary school students with the materials from the DOCCU project, which will contribute to the formation of key and subject competencies and cross-cutting skills. Group work is described as a leading form of organization of students' learning and the examples show the importance of its use in combination with the tools of the DOCCU project, which we understand as the content of lessons with a clear focus on civic education and guidelines for their use in education.

The publication highlights the advantages of using group work in heterogeneous groups of 2nd grade students, when they master the skills of independent activity, take the position of a researcher, become equal participants in the educational process. At this age it is important to take into account young learners' psychological compatibility, preferences, potential opportunities of results achievement.

The authors offer methodological ideas for organizing group work with second-graders on the example of an integrated course "I'm exploring the world". It is established that the exercises offered by the DOCCU project ("Europeans are different and equal", "My personal symbols", "All different, all equal", "Balloon races", "Differences") have a wide range of didactic opportunities for the formation of individual components of students' civic competence, such as: openness to cultural otherness, tolerance, cooperative skills, listening and observing skills. The formation of these qualities is enhanced by the clear content and guidelines for exercises that are aimed at group analysis of the obtained information, comprehensive interaction and discussions. The effect of performing exercises is enhanced by the following auxiliary methods and techniques: work with illustrations and in notebooks with a printed basis, verbal methods (explanation and dialogue), "Microphone" and others.

Key words: *primary school, group work, DOCCU, "I'm exploring the world".*

Постановка проблеми. Суспільні перетворення та їхній вплив на систему освіти визначають необхідність залучення таких питань в освітній процес, як формування особистості громадянина, зокрема його культурної, правової, політичної компетентностей, які починають розвиватися ще зі школи. У зв'язку з цим проблема реалізації змісту громадянської освіти через ефективні форми, методи і засоби роботи, які є в практиці роботи у європейських партнерів, набуває особливого значення. Саме тому пріоритетним завданням сучасної освітньої системи є пошук

ефективних шляхів, які здатні забезпечити формування у здобувачів освіти активної громадянської позиції, адаптованої до діяльності у цивілізованому суспільстві.

Аналіз досліджень. В умовах реформування системи освіти в Україні та висунення нових вимог до формування особистості учня відповідно до Концепції НУШ, Державного стандарту початкової освіти, Концепції розвитку громадянської освіти в Україні увага педагогічної громадськості акцентується як на модернізації змісту освіти загальної середньої освіти, так і на пошуку

сучасних форм та методів, здатних його реалізувати. З огляду на політичний стан в Україні, сучасні запити на ринку праці з характеристикою здатностей успішних людей, першочерговою задачею педагогів є формування тих компетентностей та наскрізних умінь у здобувачів освіти, які сприятимуть їх становленню як осіб з активною громадянською позицією.

У зв'язку з цим вагомими є дослідження Н. Протасової, Л. Жабенко, Ю. Молчанової, Л. Паращенко, пов'язані із проблемами модернізації змісту сучасної громадянської освіти та методичного втілення її у практику роботи освітніх закладів усіх рівнів, проблемами якісної перепідготовки кадрів, особливостями підготовки сертифікованих тренерів для закладів вищої педагогічної освіти. Доробок цих та інших учених представлено за результатами довготривалої роботи у Швейцарсько-українському проєкті «Розвиток громадянських компетентностей в Україні – DOCCU» (Про проєкт, 2017) та освітній платформі «Живемо в демократії», яка є у вільному доступі усім охочим, хто прагне змінити якість викладання громадянської освіти в нашій державі (Живемо). Особливості організації виховної роботи у закладах освіти, побудови партнерської взаємодії висвітлені у працях О. Матвієнко, В. Сухомлинського, В. Хригун та ін. Проблема важливості формування ціннісних орієнтацій особистості як основи її громадянської компетентності присвячені дослідження І. Бега, О. Вишневецького, Г. Сороки та ін. Цінними для нас є дослідження, пов'язані з формуванням громадянської компетентності учнів (М. Араджионі, Н. Бібік (Розвиваємо, 2018), В. Доміна, В. Сімеонова, Н. Степанова) та методичною підготовкою до цієї діяльності майбутніх учителів початкової школи (А. Крамаренко, О. Лінник, Г. Черненко та ін.) (Васютіна, 2019).

Особливої уваги заслуговують наукові розвідки, пов'язані з формами організації діяльності здобувачів освіти з доведеною ефективністю, зокрема парною та груповою роботою, де учні оволодівають навичками самостійної діяльності, стають у позицію дослідника, рівноправними учасниками освітнього процесу. Як свідчить дослідження О. Ярошенко, групову навчальну діяльність учнів можна застосовувати на всіх етапах уроку. Проте на етапах первинного сприйняття нового матеріалу належний рівень цієї діяльності досягається лише за умови, що всі учні класу характеризуються високим та середнім рівнем пізнавальних можливостей, добре володіють навичками самостійної роботи і виявляють велику працездатність

(Ярошенко, 1999). Дослідники О. Комар, О. Пометун, Л. Пироженко та інші позиціонують групову роботу через призму інтерактивних технологій, зокрема вчені відносять її до групи методів «Інтерактивні технології колективно-групового навчання», які передбачають одночасну спільну роботу всього класу. Прикладами групових вправ є такі: «Обговорення проблеми в загальному колі», «Мікрофон», «Незакінчені речення», «Мозковий штурм», «Навчаючи – вчусь («Кожен навчає кожного»)» (Пометун, 2003).

Опираючись на вищезазначене, ми у своїй практиці спробували поєднати інструментарій DOCCU та групову роботу учнів початкової школи. **Тож метою статті** є з'ясування дидактичних можливостей вправ DOCCU для організації групової роботи молодших школярів і показ на прикладі інтегрованого курсу «Я досліджую світ», як їх можна організувати у початкових класах НУШ.

Виклад основного матеріалу. Дослідження фахових джерел дозволило нам встановити, що під поняттям «інструментарій DOCCU» можна розуміти зміст громадянської освіти у європейському просторі та методику їх застосування в закладах освіти України (Навчаємо, 2016). Враховуючи, що усі вправи з проєкту побудовані на засадах інтерактивності, застосування групової роботи в процесі навчання учнів початкової школи з використанням змісту DOCCU підпорядковується головним ідеям реалізації завдань демократичного просвітництва (Живемо, 2017). Щодо організаційних особливостей, то реальні умови в сучасних школах свідчать, що в початкових класах найбільш раціонально створювати навчальні групи із чотирьох-п'яти осіб. Такі відносно нечисленні групи сприяють зручному і швидкому переміщенню учнів, активній діяльності кожного члена в межах групи та поза нею, розподілу обов'язків. Істотним моментом у створенні навчальних груп є їхній склад. На думку О. Ярошенко, групи мають створюватися за принципом рівноправності, бути гетерогенними за навчальними та психологічними можливостями дітей, їх слід формувати на основі особистісних переваг учнів, демократично обрати консультанта, розподілити обов'язки. Під час створення груп потрібно брати до уваги психологічну сумісність дітей, їх бажання, потенціал можливостей для їхньої успішної спільної діяльності (Ярошенко, 1999). Використовуючи вищезазначені позиції та доробок колективу авторів М. Араджионі, Н. Бібік (Розвиваємо, 2018), нами було розроблено комплекс завдань для групової роботи учнів 2-го класу на уроках «Я досліджую світ» (таблиця 1).

**Особливості організації групової роботи учнів 2-го класу
засобом інструментарію проєкту DOCCU**

Тема уроку ЯДС, назва вправи з DOCCU	Зміст групової роботи на уроці
1	2
<p>Тема уроку: «Багатоманітність та взаємодія культур»</p> <p>Назва вправи у DOCCU: «Європейці різні та рівноправні». https://www.living-democracy.com.ua/textbooks/volume-2/unit-2/lesson-4/</p>	<p>1. Учні сідають у коло. Вчитель представляє фотографії, зроблені з фізичної мапи. Завданням учнів буде обговорити подібності та розбіжності, які є між країнами на мапі. Учні використовують власні портрети країн для збору інформації. Вони представляють свою країну у формі презентації або вистави.</p> <p>2. Наступним кроком вчитель пропонує питання для того, щоб розпочати нову дискусію. Окрім природних та географічних подібностей та відмінностей між країнами в Європі, є соціальні розбіжності, які визначають як феномен упередження. Вчитель мотивує учнів висловитися про соціальні упередження в Європі та ставить такі запитання: Чи існують бідні та багаті країни в Європі? Які з них бідні? Які – багаті? Чи є в Європі країни, в яких життя важче, ніж в інших? Чому? Чому люди ідуть зі своєї країни до іншої? Які їхні мотиви?</p> <p>3. Після висловлювань щодо попередніх питань учні об'єднуються в групи по чотири особи та висловлюють ідеї про те, як збалансувати ці соціальні розбіжності у Європі, не заперечуючи національні особливості. Вони записують свої ідеї на невеликих аркушах паперу. Далі учні представляють свої ідеї перед класом. Вони вивішують записи на дошці разом з фото та фізичною мапою для їх візуалізації.</p>
<p>Тема уроку: «Мій клас. Мої однокласники»</p> <p>Назва вправи у DOCCU: «Мої особисті символи» https://www.living-democracy.com.ua/textbooks/volume-2/unit-1/lesson-2/</p>	<p>1. Урок починається об'єднанням учнів у групи по 4 особи. Вчителю рекомендується формувати групи через гру, роздаючи учням картки (по 4 в наборі) з малюнками (типу пазлів), які складають один малюнок. Завданням учнів є знайти своїх партнерів за малюнком та сформувати групу.</p> <p>2. Далі учні сідають групами і кожна з них отримує шаблон індивідуального герба. Оригінал герба, який потрібно заповнити складниками із свого шаблону, знаходиться на середині столу. Кожен герб має чотири секції. Учні розбирають кожен по секції. Зі своєї версії герба кожен з учнів вирізає свою персональну частинку.</p> <p>3. Вчитель радить учням подумати про особисті символи, що їх характеризують. «Ось саме те, що мене символізує» – таким повинний бути девіз цього завдання. Наступне завдання має пройти під девізом: «Ось те, що я можу принести в групу». Для цього вчитель просить учнів вийти із-за столів, як на уроці. У колонках таблиці «Я люблю робити...» та «Я не роблю, але хотів би зробити...» учні повинні висловити свої ідеї. Вони також мають знайти символи, які представлять їхні сильні сторони. Ці символи учні намалюють у своїй частині гербу. Наступні питання допоможуть їм це зробити: Як ви переконали інших? Чого ви потребуєте? Що ви здатні зробити? Про що ви шкодуєте, коли думаєте про своє життя?</p> <p>4. Далі учні обговорюють розроблені ними символи та обмінюються думками. Учні виконують такі завдання: Поясніть символи членам вашої групи. Склейте частини вашого герба. Знайдіть спільний символ для вашої групи, розробіть девіз для вашої ідеї (верхівку герба) та назву групи (низ герба).</p> <p>5. Завершені герби мають бути представлені одним із членів групи на пленарній сесії та прикріплені на стендах класу.</p>

1	2
<p>Тема уроку: «Всі ми – різні, всі ми – рівні»</p> <p>Назва вправи у DOCCU: «Усі різні, усі рівноправні» https://www.living-democracy.com.ua/textbooks/volume-2/unit-3/lesson-1/</p>	<p>1. Вчитель зображує посередині класу на підлозі лінію. Необхідно, щоб було достатньо простору з обох сторін лінії для учнів.</p> <p>2. Вчитель просить всіх учнів стати по один бік від лінії.</p> <p>3. Вчитель називає по черзі серію характеристик. Як тільки він називає одну з характеристик, учні повинні подумати, чи вони відповідають їй. Ті з учнів, хто вважає, що мають цю характеристику, повинні перестрибнути через лінію на іншу сторону класу. Після того, як вони перестрибнули через лінію, учні повинні також подивитись, хто з їх однокласників зробив те ж саме.</p> <p>Приклад переліку характеристик: одягнутий у джинси; має блакитні очі; старший за всіх; відвідав інші країни Європи; регулярно читає газети; сьогодні з'їв сніданок; має сестру або брата; любить дивитися телевізор; любить грати у футбол тощо.</p> <p>4. Далі вчитель просить учнів також запропонувати характеристику, однак йому потрібно бути уважним щодо сенситивних пропозицій.</p> <p>5. Після того, як гра закінчиться, учні формують коло для дискусії. Вони обговорюють такі питання: Чи вважає хтось із групи, що не має нічого спільного з іншими? Яким є відчуття бути частиною великої групи? Як почувася, якщо ти самотній? Варіанти: Коли названо всі характеристики, учні формують групи, що складаються з людей з однаковими характеристиками. Вони залишаються для обговорення того, що в них є спільного. Як вони розуміють рівноправність.</p>
<p>Тема уроку: «Мої права та обов'язки»</p> <p>Назва вправи у DOCCU: «Перегони на повітряних кулях» https://www.living-democracy.com.ua/textbooks/volume-6/chapter-3/exercise-4/</p>	<p>1. Учитель керує грою. Учні об'єднуються в групи від п'яти до шести осіб. Кожна група отримує плакат та маркери. Учні малюють повітряну кулю, яка летить над океаном або землею чи горами. Баластні мішки з піском, що символізують десять прав людини, кріпляться на плакат.</p> <p>2. Гра починається. Учні уявляють, що вони подорожують на повітряній кулі, де вагові мішки – це права людини. Куля починає падати, а пасажери повинні скинути баласт (мішки з правами) для того, щоб уникнути серйозної аварії. Завдання учнів – визначити пріоритетність прав людини, що у грі представлені мішками з баластом.</p> <p>3. Однак куля продовжує падати та потрібно скидати додатковий баласт через рівні інтервали часу. Учні повинні скинути більше мішків з баластом. Після того, як чотири або п'ять мішків скинуті за борт, куля безпечно досягає землі.</p> <p>4. Пленарне обговорення у колі. Кожна група представляє свій список всьому класу/групі та пояснює свої пріоритети. Потім списки порівнюються. Чи є багато відмінностей? Також потрібно провести обговорення про роботу в групах. Про що було важко домовитися? Чи було складно віддати пріоритет певним правам людини на противагу іншим? Очікується, що учні зроблять висновок про те, що можливо було дійти згоди і всі перелічені права людини (в адаптації до віку учнів 2-го класу) є важливими, але люди можуть розставляти свої пріоритети, якщо вони стоять перед вибором.</p>
<p>Тема уроку: «Кожна людина неповторна»</p> <p>Назва вправи у DOCCU: «Відмінності» https://www.living-democracy.com.ua/textbooks/volume-6/chapter-4/exercise-2/</p>	<p>1. Учитель пише на великому аркуші паперу максимальну кількість видів відмінностей між людьми.</p> <p>2. Учні об'єднуються в чотири групи. Кожна команда пише окремий вид відмінностей: – Фізичні відмінності. – Психологічні відмінності. – Соціальні відмінності. – Культурні відмінності.</p> <p>Оцінка: учні міркують над відмінностями між людьми: – «Я усвідомлюю, що знаю ... – ... але я навчив(-ла)ся ... – Моїм найбільшим здивуванням було ...»</p> <p>Учитель пояснює, чому люди є одночасно схожими та різними. Учні представляють у письмовій формі дві ситуації, у яких складно дослідити відмінності. Потім це можна буде обговорити з усім класом.</p>

Як показали наші спостереження за роботою учнів під час виконання групових завдань за ідеями DOCCU, вони аналізували та отримували інформацію, взаємодіяли та дискутували один з одним. Допоміжними методами і прийомами роботи на уроках були: робота з ілюстраціями, робота в зошитах із друкованою основою та словесні методи пояснення та бесіда, метод «Мікрофон». Сукупність цих методів і прийомів сприяли формуванню в учнів таких складових частин громадянської компетентності, як відкритість до культурної інакшості,

толерантність, навички співпрацювати, слухати і спостерігати.

Висновки. Отже, використання елементів змісту проєкту DOCCU з розвитку громадянських компетентностей в Україні та запропонованих ним вправ у контексті групової роботи під час вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ» довели свою ефективність. Одержані результати засвідчили, що повноцінна організація групової роботи у початковій школі можлива за умови дотримання певних дидактичних вимог і адаптації матеріалу з проєкту до тематики уроків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Васютіна Т., Телецька Л. Реалізація Концепції розвитку громадянської освіти в Україні у підготовці майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності. *Освітній простір України*. 2019. № 4. С. 25–32. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/opu_2019_15_13. DOI: 10.15330/esu.15.81-87. (дата звернення: 23.11.2021).
2. Живемо в демократії. URL: <https://www.living-democracy.com.ua/textbooks/volume-6/chapter-1/exercise-3/> (дата звернення: 01.09.2021).
3. Навчаємо демократії: Базові матеріали з освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини для вчителів / Р. Голлоб, П. Крапф, О. Олафсдоттір, В. Вайдінгер; ред. Р. Голлоб, П. Крапф, В. Вайдінгер; Пер. з англ. та адапт. Л.І. Парашенко. 3-тє вид. К.: Основа, 2016. Т. 1. 164 с.
4. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. К.: «Видавництво А.С.К.», 2004. 144 с.
5. Про проєкт. URL: <https://doccu.in.ua/pro-proekt/> (дата звернення: 01.09.2021).
6. Розвиваємо громадянські компетентності з 1 класу / Під заг. ред. Бібік Н. М., Араджионі М. А. К.: ФОП «Парашин К. С.», 2018. 880 с.
7. Ярошенко О. Г. *Проблеми групової навчальної діяльності школярів: дидактико-методичний аспект*. Київ: 1999. Станиця. 245 с.

REFERENCES

1. Vasyutina T., Telets'ka L. Realizatsiya Kontseptsiyi rozvytku hromadyans'koyi osvity v Ukraini u pidhotovtsi maybutnikh uchyteliv pochatkovoyi shkoly do profesiynoyi diyal'nosti [Implementation of the Concept of development of civic education in Ukraine in the preparation of future primary school teachers for professional activities]. *Educational space of Ukraine*. 2019. Nr 4. pp. 25–32. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/opu_2019_15_13. DOI: 10.15330/esu.15.81-87. [in Ukraine].
2. Zhyvemo v demokratiyi [We live in a democracy.] URL: <https://www.living-democracy.com.ua/textbooks/volume-6/chapter-1/exercise-3/> [in Ukraine].
3. Navchayemo demokratiyi: Bazovi materialy z osvity dlya demokratychnoho hromadyanstva ta osvity z prav lyudyny dlya vchyteliv [Teaching Democracy: Basic Materials on Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education for Teachers] / R. Gollob, P. Krapf, O. Olafsdottir, W. Weidinger; ed. R. Gollob, P. Krapf, W. Weidinger; Per. from English and adapt. L. Paraschenko. 3rd edition. K. : Osнова, 2016. Volume 1. 164 p. [in Ukraine].
4. Pometun O., Pyrozhenko L. Suchasnyy urok. Interaktyvni tekhnolohiyi navchannya [Modern lesson. Interactive learning technologies]. K. : "Publishing House ASK", 2004. 144 p. [in Ukraine].
5. Pro proyekt [About the project]. URL: <https://doccu.in.ua/pro-proekt/> [in Ukraine].
6. Rozvyvayemo hromadyans'ki kompetentnosti z 1 klasu [We develop civic competences from 1 class / Under the general. ed. Bibik N., Araggioni M.]: FOP "Parashin KS", 2018. 880 p.[in Ukraine].
7. Yaroshenko O.H. Problemy hrupovoyi navchal'noyi diyal'nosti shkolyariv: dydaktyko-metodychnyy aspekt. [Problems of group educational activity of schoolchildren: didactic-methodical aspect]. Kyiv: 1999. Stanytsya. 245 p. [in Ukraine].